

לא תעשה ועשה. וכן לא היה דוחה לפסח ומילה. וביותר, שזה ההולך לשחוט פסחו ולמול בנו ומצא מת מצוה, היה פטור מקבורת מת מצוה, ככל עוסק במצוה שפטור ממצוה. ולכן מה שאמרה תורה שיטמאו למת מצוה, ע"כ מדין כבוד הבריות שדוחה ללא תעשה שבתורה.

והנה כל מה שכתבנו להוכיח שחייב של לא תעמוד על דם רעך הוא גם לזקן ואינו לפ"כ, הוא גם הוכחה שחייב אדם להוציא ממון שלא לעבור על לאו דלא תעמוד על דם רעך. שהרי אם זקן ואינו לפ"כ חייב, וגם חייב להכנס לספק סכנה, וצריך מיעוט שאינו מחוייב להציל כשהוא מסתכן, מכל זה מוכח שחייב להוציא ממון להצלת השני.

עוד קשה להבין שיטת הרמ"ה, שלפי פירושו יוצא, שאין אדם חייב לטרות ולשכור אנשים להצילו. וקשה להבין מה הטעם שחייב לטרות גם בטרחה מרובה, אף באופן שלא היה טורח כן באבדה של עצמו, וכמו שהבאנו משו"ע הרב, ואילו מטרחה לאגורי פטור. מה טעם הפטור, ולמה שונה טרחה זו יותר מטרחה אחרת, ומהיכן למדו חז"ל פטור זה.

(ה) עוד קשה לי על הרמ"ה מגמ' סנהדרין, ונפסק בשו"ע חו"מ סימן ש"פ ס"ג ברודף אחר חברו להורגו, ורדף אחריו אחד להצילו, ושבר המציל כלים של אדם אחר. שמעיקר הדין היה חייב המציל לשלם, רק מתקנת חכמים פטור. וכדברי הגמ': "פטור. ולא מן הדין אלא שאם אי אתה אומר כן נמצא אין לך כל אדם שמציל חברו מיד הרודף". ולשון זה מורה שחייב אדם להציל נרדף גם על ידי שבירת כלים, ושיצטרך לשלם אחר כך. רק שחששו, שמא מחמת ההפסד יעבור אדם ולא יציל, ולכן פטרוהו חכמים. והשתא לפי סברת הרמ"ה, באמת פטור אדם מלהציל נרדף אם צריך לשבור כלים, שהרי אין אדם חייב להוציא ממון על הצלת חברו. וא"כ לא היה להגמ' לתפוש לשון זה, אלא כך היה צריך לומר: "פטור, שפטרוהו חכמים כדי שיתחייב להציל". ומכל זה נראה לומר, שלא בא הרמ"ה לומר, שאינו חייב להציל חברו בממונו. אלא כוונתו, שחייב הניצול להחזיר למציל ממונו מה שהוציא על הצלתו. ולכן אמרו בגמ', שלולא הקרא, שלא תעמוד על דם רעך לא היה חייב למטרח ואגורי, כמו שאינו חייב בהשבת אבידה. ואחר שכתב קרא דלא תעמוד, בא לומר, שחייב "לטרות לאגורי". ולא אמרו "שחייב לאגורי" שאז היינו חושבים, שחייב להוציא ממון להצלת חברו, וכך היא המצוה, וכמו מצוות צדקה ופדיון הבן. וממילא לא הייתי מחייב לניצול להחזיר. לכן אמרו שחייב רק "למטרח ולאגורי". והכוונה, להוציא ממון על מנת לחזור ולגבות מהניצול, זה נקרא "מיטרח ואגורי". ואף שחייב גם אם אין אפשרות לחזור ולגבות ממנו, מ"מ לא נקטה הגמ' לשון "חייב להוציא ממון", שלא נטעה, שחייב גם כשיכול להוציא מהניצול.

בזה נתיישב כל מה שהקשינו על הרמ"ה, וגם מה שהקשינו, למה משיב אבידת ממון או גופו במקום שאין סכנה, שאינו חייב גם לטרוח לשכור להצילו. והקשינו, למה פטור מטרחה זו יותר משאר טרחות, ולפי דרכנו נראה, שאין הפטור מחמת שיש שיעור לטרחה, ולטרוח לשכור היא טרחה מרובה יותר משיעור טרחה שחייבה תורה. אלא הפטור הוא מחמת שאינו חייב להוציא ממון עבור השבת אבידה, אפילו על מנת שישולם לו אח"כ. ולהוציא ממון על מנת שישולם לו, הוא הנקרא "טרחה לאגורי" כנלענ"ד.

(ו) ויש לעיין בטעם הדבר שאינו חייב להוציא ממון על מנת להחזיר כדי להשיב אבידה לבעלים. הן אמת שמצוות השבת אבידה, וכן כל מצוות של גמילות חסדים, אינו חייב להוציא ממון. אבל להוציא על מנת שישולם לו, אינו נחשב כהוצאת ממון, אלא דינה כטרחת הגוף שחייב. וראיה לדבר, ממה שחייב ומצוה להלות לחבירו. ואף שבתורה נאמר: אם כסף תלוה את עמי את העני עמך מ"מ פסק בשו"ע, חו"מ סימן צט ס"א, וביאר באהבת חסד פ"א ס"א, שהמצווה גם בעשיר. וזה שפרטה תורה עני, ללמד שעני קודם לעשיר. אכן מה שציין בנתיב החסד שם, לחינוך מצוה תע"ט, עיין מה שכתבתי לפלפל בדבריו להלן באות יא. וכן הוא בחינוך. במצוה ס"ו, לא הזכיר רק להלות לעני. וכן ברמב"ם פ"א ממלוה ולוה. מ"מ מצינו בגמ' שגמילות חסד גם לעשירים. ואם אינו בגדר צדקה אלא בגדר גמ"ח. ואמאי, הא גמילות חסד רק בגופו. ובעל כרחך, כיון שמחזירין לו מה שהלוה, אינו כמוציא ממון, אלא דומה לטרחת הגוף שחייב. ולא רק הלואת ממון שאסור ליטול שכר עליה משום רבית לא נחשבת כהוצאת ממון, אלא אפילו השאלת כלים חייב אדם משום גמ"ח, ואף שיכול להשכירם. מ"מ כיון שמחזירים לו גוף הכלי, אין זה נחשב הוצאות ממון אלא כטרחה לחוד. ואם כי יש לדחות ולומר שבאמת אין מצוה להלות או להשאיל לעשירים רק לעניים, ומה שאמרו שגמילות חסד גם לעשירים, היינו שמקיימים מצוה גם כשמלוים לעשיר, אבל אין חיוב לזה. אלא שאם נאמר כן, יש לעיין, איך מותר לקופת גמ"ח להלות לעשירים, כיון שהממון נעשה כבר ממון עניים. ואולי מי שמקדיש ממון לקרן גמ"ח משייר לעצמו זכות לענין שיהיה רשאי להלוות גם לעשירים. עכ"פ, אם נאמר שיש מצווה להלוות גם לעשירים, קשה, למה אינו חייב להשיב אבידה כשצריך להוציא ממון על השבתה, אף שיחזירו לו מה שהוציא. ואולי יש לחלק, שבהלואה יכול להלות על המשכון, או לאדם שמאמין לו שיחזיר לו, ולא יכפור. אבל להציל לחבירו שאינו בטוח שיחזיר לו מה שהוציא היה פטור, אילולא הקרא, של לא תעמוד על דם רעך.

מכל זה יש לכאורה ללמוד, שהמוצא אבידה ויש לו אפשרות להחזירה על ידי שישכור פועלים, אינו חייב לשכור. אבל כל זה אם הפועלים רוצים

שישלם להם שכרם מיד, אבל אם הם מוכנים להמתין שישלם להם אחר זמן, כשימצא בעל האבידה חייב לשכור. שהרי אז יכול לגבות מבעל האבידה מה שנתחייב ליתן לפועלים. תדע, שהרי שכר בטלה מותר למשיב אבידה ליטול מבעל האבידה. הרי שצריך להפסיד שכרו שהיה יכול ליטול ממלאכתו, אם יכול ליטול אח"כ מהבעלים²⁶.

אכן מאהבת חסד נראה כמו שכתב כת"ר, ולא כמו שכתבתי. שבנתיב החסד בפתיחה אות ה' כתב, שאין אדם חייב ללוות מעות מאחרים כדי להלוותם, אפילו נותן לו בטוחות שלא יבוא לידי היזק. שכיון שאין לו כסף בעצמו, לא חייבה תורה ללוות מאחרים. הרי שטרח זה הוא פטור. אכן יש לרחות, שרק במצוות הלואה, שהיא חיוב מיוחד בתורה, ונלמד מאם כסף תלוה, לא חייבה תורה, אלא כשיש לו מעות בעצמו אבל מדין ואהבת לרעה כמון, שחייב לעשות גמילות חסד בגופו, בזה נראה שחייב. כמו שחייב לטרוח לשאר גמ"ח, כך חייב לטרוח בגמ"ח זו, וצ"ע.

ז) ומצינו בגמ', ב"מ צג ב', ששומר חנם חייב לקדם ברועים ומקלות, ואם לא קידם חייב, משום שפשע. אבל אינו חייב לקדם ברועים אם מבקשים שכר. ואילו שומר שכר חייב לקדם ברועים ומקלות גם בשכר, אלא שחוזר ונוטל מהבעלים את הדמים ששילם לרועים. ולולא דמסתפינא הייתי אומר, שגם שומר חנם חייב לקדם ברועים ומקלות בשכר, אם אינם מבקשים שישלם להם תיכף, אלא מוכנים לחכות עם השכר. שאז חייב שומר חנם לשוכם, לפי מה שכתבנו. שאין מקום לחלק בין טרחתו לקדם ברועים, לטרחתו לקדם בשכר. ואדרבה, יותר קל לקדם ברועים בשכר מאשר בחנם. וא"כ למה שומר חנם פטור מלקדם בשכר. אלא נראה שטעם הדבר, שאין שומר חנם חייב לשמור רק בגופו ולא בממונו. ולהוציא שכר אף כשישלמו לו אח"כ, חשיב כהוצאת ממון. אבל בזמן שמוצא השומר חנם לשכור רועים שיצילו ושיגבו שכרם מבעל הפקדון, חייב השומר חנם לעשות כן.

ועדיין יש לעיין בדין שהבאנו, ברודף אחר רודף להציל הנרדף ושבר כלים, שחייב מן הדין ופטור מתקנת חכמים. ומזה הוכחנו לעיל, שחייב להציל חברו גם כשלא ישלמו לו עבור הוצאותיו. אבל דין זה קשה גם לדעת הרא"ש, הסובר, שחייב להוציא ממון להצלת חברו, אבל הניצול חייב לשלם

26 ואפשר שחייב אפילו להוציא ממון כדי לשכור פועלים, על מנת שיחזור ויטול מבעל האבידה. ואינו דומה למה שמצינו שאינו חייב להוציא ממון כדי להשיב אבידת גופו (לולא לא תעמוד על דם רעך). שבהשבת אבידה של ממון, שהאבידה בידו, הרי זה יכול לתופסו למשכון עבור תשלום שכרו. ולפי"ז באבידת קרקע, אינו חייב להוציא על סמך שישולם לו, כיון שאין לו מה לתפוס על שכרו.

הוצאותיו. וקשה, למה חייב המציל לשלם מן הדין עבור הכלים ששבר, למה לא ישלם הניצול. וא"כ ראייה מכאן לשיטת הראב"ד, שהבאנו במאמרנו, שמחלק בין אם המציל נמצא כאן וחייב להציל חבירו, לבין כשאינו נמצא כאן, שאז חייב הניצול לשלם עבור הכלים ששבר. ולשיטתו מיושב, שהמציל ששבר כלים של אחרים חייב לשלם, ואינו יכול להוציא מהניצול. ואילו בעל הכלים, כיון שלא היה כאן ולא נתחייב בהצלתו, חייבים לשלם לו עבור הכלים. אבל לדעת הרא"ש קשה, וכן לפי מה שפירשנו את דעת הרמ"ה עדיין קשה.

ח) ונראה לומר, שעד כאן לא אמר הרא"ש, שחייב הניצול להחזיר למציל מה שהוציא על הצלתו, אלא דוקא הממון שהוציא להצלתו. אבל אם המציל שבר כלים, אין שבירת הכלים הצלה לנרדף, אלא שבזמן שעסק בהצלתו שבר המציל כלים, שלא נזהר והיה בהול ושבר. זה אין לתבוע מהניצול, כיון שלא נהנה מהשבירה עצמה, ואין לחייבו משום נהנה. משא"כ כשהוציא המציל הוצאה להצלתו, שאז נהנה הניצול מממון המציל, חייב הניצול לשלם.

29/07/2018

ואין להקשות לפי זה, למה נרדף ששבר כלים חייב. למה חייב, הרי לא נהנה מהכלים, שלא באה לו הצלתו על ידי שבירת הכלים. וצריך לומר, שנרדף ששבר הכלים חייב מדין מזיק. ואף שהיה מותר לו להזיק, להציל נפשו, מ"מ גם מזיק בהיתר חשוב מזיק, וחייב לשלם. והארכת במקום אחר בטעם הדבר, כיון שעונש ממון לא בעי אזהרה, לכן חייב גם בהזיק בהיתר גמור.

ט) עתה אבא למה שכתב ידידי הגר"ש (הערה א), שחייב אדם להוציא ממון להצלת חבירו מדין צדקה, וז"ל:

"ועוד נראה לכאורה שחייב הוצאת ממון להצלת חבירו כבר נאמר במצווה אחרת, דוחי אחיך עמך. ומההוא קרא הוא דמחייב לתת קיתון של מים לחבירו במדבר אם הוא בעצמו אינו בסכנה. בב"מ ס"ב א', והוא בכלל מצוות צדקה, לדעת הרמב"ם מ' קצה. אבל גם לעשיר בשעת צרכו חייב לתת מחמת מצווה זו, כדמשמע מההיא דקתון של מים. והיינו מש"כ החינוך מ' תע"ט וז"ל: אף בעשירים גדולים תתקיים מצוות הצדקה לפעמים, כגון עשיר שהוא במקום שאין מכירים אותו, וצריך ללוות. ואפילו בעשיר שהוא בעירו, ובמקום שמכירים אותו, פעמים שיצטרך מפני חולי או מפני מקרה אחר לדבר שהוא בידך, ולא ימצא ממנו במקום זה, ג"ז בכלל הצדקה בלי ספק עכ"ל. ואעפ"כ נראה שעשיר זה חייב להחזיר ההוצאה שהרי די לו לקבל עזרה זו בתורת הלואה. וגם הלואה היא מדרכי

מצוות הצדקה וכו' וכן משמע מלשון החינוך שכתב "וצריך ללוות"... והוא דינו של הרא"ש. לפי"ז ניתא ומוכת לומר, דלא תעמוד על דם רעך לא בא להשמיענו החיוב להוציא ממון, עכ"ל. והנה בסברה זו נתיישב מה שהקשינו באות (ב) על החכמת שלמה והרמ"ה, ממה שחייב אדם ליתן מים להציל השני אפילו במקום הסכנה, לדעת בן פטורה. ולסברת כת"ר מיושב, שמחויב מדין צדקה. אלא שא"כ קשים דברי הרמ"ה, שפטור מלהציל חברו על ידי הוצאת ממון, ולמה לא יתחייב מדין צדקה. ואם הטעם, שדי במה שמלוה לו ומוציא על מנת להחזיר, א"כ גם במצוות לא תעמוד על דם רעך נאמר כן. שבאמת חייב להוציא ממון, אלא שדי במה שמלוה לניצול, שאין צורך לתת לו במתנה.

(י) ובעיקר סברה זו שכתב כת"ר, שאם די במה שמלוה לו, אין צריך ליתן, דבר זה מופרך. שהרי נחלקו במשנה, פאה פ"ה מ"ד, בבעה"ב העובר ממקום למקום, וצריך ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני, יטול, וכשיחזור לביתו ישלם, דברי ר' אליעזר. וחכמים אומרים, עני היה באותה שעה. הרי מפורש, שלדעת חכמים, אין צריך לשלם. ומפורש שלא כסברתו, שאם עני הוא, מותר ליטול ואינו צריך ללוות ולשלם אח"כ. וכן פסק הרמב"ם בפ"ט ממתנות עניים הט"ו. ואם כי יש לומר, שרק לקט, שכחה ופאה ומעשר עני אינו צריך לשלם לדעת חכמים, שלא שייך ללוות מהם. אבל ברמב"ם מפורש דין זה גם בצדקה. והרי למה לו ליטול מהצדקה, ילוה, ואח"כ ישלם²⁷.

עכ"פ אפילו נאמר כן, לא יתיישב מה שכתב כת"ר, שלכן צריך הניצול לשלם, משום שדי בהלוואה. שממ"נ, אם מוצא ללוות, באמת כן הדין. אבל אין חייבין להלוות לו. שאין הלוואה צדקה אלא בעני. ואם בא ללוות מתורת עני, שוב מותר לו ליקח ואינו צריך להשיב. ויש ליישב, שמדובר שכבר נתן צדקה לפי ממונו, ושוב אינו חייב מדין צדקה. לכן צריך קרא דלא תעמוד על דם רעך, וממילא מיושב גם מהך דקתון של מים, שחיובו מדין הצלה. וכמפורש בחידושי ר"ח הלוי, הלכות יסודי התורה. שהרי ליתן קיתון של מים בשעה שהוא עצמו צריך לו שלא ימות, נחשב כיותר מחומש נכסים, ומ"מ בהצלה חייב גם בזה, משום שיש בו לאו. ושלא לעבור לאו חייב לבזבז כל

27 ואם כי יש לדחוק, שאינו מוצא ללוות מיחידים, רק שנוטל מצדקה שכבר הופרש. אכן עצם הסברה שלא שייך ללוות מצדקה לא מוכרח. והרי לדעת ר"א משלם. ועוד מצינו בחולין דף קל"א, שבמשתרשי ליה ממתנות כהונה, צריך לשלם. הרי ששייך להיות חייב לצדקה. והרמב"ם עצמו מסיים למה פטור, "הא למה זה דומה, לעני שהעשיר שאינו חייב לשלם". אכן אפשר שבהיה יכול ללוות מיחיד, אינו נחשב עני כלל גם באותו שעה. ורק באינו מוצא ללוות מיחידים, ומוכרח ליטול ממצות שהיו כבר צדקה, בזה אינו חייב לשלם.

ממונו. ואף להסוברים שלאו שעובר בשב ואל תעשה דינו כעשה ואינו חייב לבזבו יותר מחומש²⁸. תדע, שהרי לדעת בן פטורא חייב אפילו להסתכן כדי להציל, וגם לר"ע שחיי קודמים, היינו רק חיי ולא בזבו יותר מחומש. אכן לפי מה שהסביר הר"ח הלוי שם, שלכן לדעת בן פטורא אין מצוות הצלה נדחית מפני פקוח נפש של המציל, מכיון שאדם מישראל צריך למות, שוב אין כאן דחיה משום פקוח נפש. ולפי סברא זו, גם אם אין חיוב הצלה אלא מכח מצוות צדקה, מ"מ גם צדקה אינה נדחית משום פקוח נפש במקום שאדם מישראל צריך למות. וממילא נדחית מה שהוכחנו.

(יא) ועל מה שכתב כת"ר, שלכן צריך קרא דלא תעמוד ולא נלמד מצדקה, שצדקה רק מחייב להוציא ממון, אבל אינו מחייב טרחה לשכור אנשים, דבר זה קשה בעיני מאד לקבלו. שנאמר, שיותר יש חיוב להוציא ממון, מטרחה. וגם מפורש בגמ', שחיוב צדקה הוא גם לטרוח בגופו (כתובות סז,א) במעשה בעני בן טובים, שהלל הזקן לקח לו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו, ורץ לפניו ג' מילין. הרי שמדין צדקה, שנלמד מ"די מחסורו אשר יחסר לו", חייב גם לטרוח בגופו. ולומר, שמטרח לשכור פטור, ולרוץ בעצמו חייב, דבר זה מנוגד לסברא. ועוד דהלל לקח לו גם עבד. אכן יש לדחות, שלקח ממעות צדקה.

ומה שדייק הרב מלשון החינוך שכתב "וצריך ללוות", ודייק מכאן, שהלואה לעשיר בשעת צרכו זוהי מצוות צדקה. לענ"ד לא לזה כיון החינוך. שאם כדבריו, קשה, מה זה שכתב החינוך "אף בעשירים גדולים תתקיים מצוות הצדקה לפעמים, כגון עשיר שהוא במקום שאין מכירים אותו, וצריך ללוות. ואפילו בעשיר שהוא בעירו, ובמקום שמכירין אותו, פעמים שיצטרך מפני חולי, או מפני מקרה אחר, לדבר שהוא בידך, ולא ימצא ממנו במקום זה, גם זה בכלל הצדקה". וקשה, מה לו להזכיר שהוא במקום שאין מכירים אותו. הרי פרט זה אינו מוסיף כלום. והיה לו לומר, בעשיר שהוא במקום אחר, ואין לו במקום שנמצא מעות, שתחייבין להלוות לו מדין צדקה.

לכן נראה, שבאופן זה אין כאן מצוות צדקה, אלא מצוות הלואה, שנוהגת גם בעשירים²⁹. וכוונת החינוך לומר, שעשיר שנמצא במקום אחר ואין

28 ואין להוכיח דבר זה מצדקה עצמה, שדעת התוס', כתובות דף נ', שמי שאינו נותן צדקה עובר בלאו. שכבר הארכתי בספר הלכה ורפואה ח"ב, שהלאו אינו אלא לחזק העשה, שמי שעובר על עשה של צדקה, עובר גם בלאו, ולכן כל שנפטר מעשה פטור גם מהלאו. ונתיישב בזה קושית הבית יעקב, למה עוסק בהשבת אבדה פטור מצדקה, הא עוסק במצווה אינו מתיר לעבור איסור.

29 ואם כי לכאורה יש לומר, שלסברת כת"ר שהלואה לעשיר הוא חיוב צדקה, היה מתיישב מה שהקשינו באות ו', על לשון הרמב"ם והחינוך, שכתבו, שמצוות הלואה

מכירים אותו, ולכן אין רוצים להלותו, עשיר זה נחשב עני, ומותר לו לקחת צדקה, ואין צריך להחזיר אחר כך, וכדעת חכמים, הסוברים שעני היה באותה שעה. ולפי"ז יש לומר, שלא כל מה שחסר לאדם מוגדר כעני לגבי מה שחסר לו. רק מי שאין לו מאתיים זוז, מוגדר כעני. וכל שמוגדר כעני, מותר לו לקחת אפילו אלף זוז בבת אחת, וכמו שמפורש סוף מסכת פאה. ועשיר הנמצא בעיר אחרת דעת חכמים שדינו כעני ולכן אינו צריך להחזיר (וצ"ע אם מותר לו לקחת אלף זוז לדעת חכמים).

(ב) ולפי"ז יתכן, שמה שנותנים לעני בן טובים סוס לרכוב עליו, כל זה כשאין לו אפילו מאתיים זוז. אבל לעשיר שאין לו סוס לרכוב עליו, אין נותנים לו סוס לרכוב עליו. ומצינו חילוק כזה בטור אורח חיים סימן רמ"ב, לגבי סעודה שלישית, שלעני נותנים, ולעשיר שיש לו, רק אין לו לסעודה לשלישית אין נותנים. ולפי"ז יתכן לומר, שעשיר שחסר לו דבר אחד, ואפילו חסר לו מים במדבר, אבל יש לו מאתיים זוז, אולי לא מוגדר כעני, ואין חיוב ליתן לו צדקה. ואם כי לשון החינוך לא נראה כן, אבל אולי יש לפרש דבריו כך בדוחק.

ומה שהביא כת"ר מדברי הרמב"ם פ"ח ממתנות עניים ה"י:

"פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן, ואין לך מצווה גדולה כפדיון שבויים, שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים ועומד בסכנת נפשות. והמעלים עין מפדיונו הרי זה עובר על לא תאמץ ולא תקפוץ ולא תעמוד על דם רעך ועל לא ירדנו בפרך לעינך, ובטל מצוות פתוח תפתח את ירך, ומצוות וחי אחיך עמך,

הוא לעני, והרי גמ"ח הוא גם לעשירים. ולסברת כת"ר מיושב, שגם הלואה לעשיר הוא מצות צדקה, שבזמן שצריך להלואה הרי הוא עני לענין זה. אבל עדיין קשה, א"כ לא יתכן לומר שגמ"ח הוא גם לעשיר, שהרי דנים אותו כעני. ואם כי יש לדחוק בזה, מ"מ קשה, שא"כ כל זה במלוה לעשיר שצריך דבר לצורך גופו, כמו אוכל או סוס לרכוב עליו, אבל להלוות לעשיר להציל ממונו, זה בודאי אינו חייב מדין צדקה, שהרי ישאר עשיר גם אם לא יציל ממון זה. ובודאי שאין חיוב החזרת אבידה להצלה ממניעת הריוח, וכמו שמוכח מגמ' ב"ב דף נג א' ברשב"ם ד"ה האי מבריש ארי, ומעוד מקומות. והארכתי בזה במקום אחר.

וממעשה של הלל שרץ לפני עני בן טובים יש ללמוד, שכל מצווה שחייב להוציא ממון לקיימה, חייב גם במקום שהוא זקן ואינו לפ"כ, וכמו שכתבנו זאת במאמרנו. שהרי צדקה שחייב לעשותה בממונו אינו נפטגם כשהוא זקן ואינו לפי כבודו. ואין לומר שהלל החמיר על עצמו, שהרי דעת הרא"ש ב"מ פ"ב, שאסור לת"ח להחמיר על עצמו, ולהחזיר אבידה אם אינו לפ"כ, שמבזה כבוד התורה. וא"כ איך החמיר הלל. אלא ע"כ כמו שכתבנו.

ענין התשובה

ואהבת לרעך כמוך, והצל לקוחים למות והרבה דברים כאלו ואין לך מצווה רבה כפדיון שבויים".

והנה מה שכתב, שעובר בעשה של ואהבת לרעך כמוך, יש לעיין. הרי מצווה זו אינו חייב בממונו רק בגופו כשאר גמילות חסד, שנלמד מפסוק זה כביקור חולים וכדומה. וצריך לומר, שלצדדים קטני. דהיינו, שאם אינו טורח גם בגופו להציל שבויים עובר בעשה זה (או יתכן, שאחר שריבתה תורה לאו דלא תעמוד על דם רעך, שוב מי שאינו מקיימו עובר גם בעשה של ואהבת). לכן מובן גם מה שכתב, שעובר בעשה של צדקה. שעל כרחך צריך לומר, שהרמב"ם מדבר כשאין לשבוי עצמו ממון, אז עובר בעשה של צדקה, ובלאו דלא תקפוץ. אבל אם יש לו לשבוי עצמו ממון, אינו עובר. ואילו בלאו דלא תעמוד על דם רעך עובר בכל ענין, גם כשיש לשבוי עצמו, רק שתוזר וגובה מהשבוי, וכמו שביארנו. ואם השבוי יש לו מעות, רק אינו יכול להגיע אליהם, שהם בעיר אחרת, וגם אין מכירין אותו כאן להלותו, אז הוא עני באותו שעה, ואינו צריך להחזיר, וחשיב עני. שהרי בשבוי אין לו כלום, וכמו שכתב הרמב"ם, שהוא רעב וצמא והרי הוא עני. ולפי"ז יש להסביר דברי הרמב"ם בפיה"מ ריש פאה שהארכנו בביאור במאמרנו, ושאלנו, למה חייב לפדותו בממונו. ולפי"ז מיושב, שהרי שבוי הוא גם עני, וחייב מדין צדקה. (ג) ומה שכתב כת"ר באות ב' ליישב למה לי קרא של והשבוחו לו לרבות אבידת גופו, תיפוק ליה מלא תעמוד על דם רעך, והסביר שבא לומר, שהוא בעצמו יטפל בהשבת גופו, ולא ישכור או ישתדל שאחרים יעשו כן. שמכח לא תעמוד די בזה ששוכר או משתדל שאחרים יצילו.

לענ"ד נראה שהשוכר אנשים להשיב אבידה, מקיים מצוות השבת אבידה משני טעמים: א' מדין שליחות, ששלוחו של אדם כמותו, וכפי שהסביר הקצה"ח בסימן קפ"ב ששייך שליחות גם במצוות, אם יש בהן מעשה. ורק בדברים שאין בהן מעשה, לא נתחדש בהם שליחות. ולכן, יש לעשות שליחות לקשירת תפילין, אבל אי אפשר לעשות שליח שיניחו התפילין על ידיו של השליח. שקשירת התפילין ביד ימין, שהוא מעשה, יש בו שליחות. אבל מה שהתפילין מונחים על יד שמאל, אין מעשה, ואין בו שליחות. ולפי"ז המוצא אבידה יכול לעשות שליח שיחזיר השליח את האבידה (רק מכח שמצוה בו יותר משלוחו יעשה בעצמו). ואם כי אפשר לומר, שאם יעשה שליח להשיב אבידה, לא יקיים המשלח המצווה רק השליח. שהרי השליח עצמו מחויב בדבר, ולפי"ז מה שדן הקצה"ח הנ"ל לענין שליח להנחת תפילין, צריך לומר, שהשליח מניח שתי זוגות תפילין, שמקום יש בראש וביד להניח שתי זוגות. וכן בשאר מצוות שדן שם, כמו אכילת מצה על ידי שליח, שהכוונה שהשליח יאכל שיעור שני זיתים. אחד לעצמו ואחד למשלחו. ואם שנים עשו אותו

שליח, יאכל שלושה זיתים. אבל לא מסתבר שזית אחד יעלה עבור מצוות עצמו, ומצוות המשלח (ובזה נדחה מה שרצה להוכיח הגאון ר' אברהם אבא בתשובות בית אבא גבי חליצה על ידי שליח). אכן בהשבת אבדה אין נ"מ בזה, שבאם השליח חייב בעצמו שוב מתקיים המצוה על ידי השליח, ופטור השני מהמצווה. ואם השליח עצמו פטור, כגון זקן ואינו לפ"כ, או שהפסדו מרובה מערך האבידה, גם בזה מסתבר, שהמצוה תעלה לזקן ולא למשלח. שזקן ואינו לפ"כ הוא רק פטור בחיוב, ולא שאין לו מצווה כלל³⁰. מהאי טעמא נראה, שזקן ואינו לפ"כ שהחזיר אבידה, פטור מליתן פרוטה לעני, אף שהוא היה פטור מהמצווה^{29/07/2018}. וראיה לדבר מתשובת רע"א סימן ס"ח ד"ה הגע, שכתב שאם נזדמנו לו שתי מצוות, באחת אין בה חסרון כיס, ובשניה צריך להוציא עליה יותר מחומש מנכסיו, שפשוט שמותר לו לעשות המצווה ולבזבז עליה יותר מחומש, אף שעל ידי כן נדחית מצוה השניה.

יד) אכן נראה, בשנים שפגעו באבידה, שיכול אחד לומר לשני, החזר האבידה ואני אשלם לך שכר ההשבה. שזה שמשלם קיים המצווה, ואילו זה שהחזיר לא קיים. ומותר לו ליטול שכר ההשבה, כיון שהוא לא קיים המצווה, רק משלחו קיים. ומה שאסרה תורה ליטול שכר על השבת אבידה, אינו אלא מבעל אבידה, שצריך לקיים המצווה בחינם. אבל כאן המשלח מקיים המצווה ולא השליח. והרי זה כשנים שפגעו באבידה, ואחד החזיר, שהשני לא קיים המצווה, ולא עבר על המצווה. רק אם שניהם לא החזירו, אז ביטלו שניהם המצווה.

ומטעם זה, ת"ח שעוסק בלימוד שפגע באבידה, אם יכול אחר להחזיר, הוא פטור. ולענ"ד זה הטעם לדברי התוס' כתובות דף ק"ה ד"ה גוזרי גזירות בשם ר"ת, שמותר לדיינים ליטול שכר מהציבור, ולא אסרה תורה ליטול שכר אלא מבעלי דין. ונראה שהוא מטעם שכתבנו, שכל ישראל מוטלת עליהם המצווה לדון, ומותר להם לשכור שלוחים שידונו, והמצווה של הציבור. ונראה שכן יש ללמוד גם מדברי הש"ך, חו"מ סימן רס"ד סק"א בשם ספר חסידים, שהשוכר מלמד ללמד לאחר ונאבדה אבידה למלמד, וגם נאבדה אבידה לזה שמשלם שכר המלמד, צריך התלמיד להחזיר אבידת זה ששכר המלמד, לפני שמחזיר אבידת רבו המלמד. ולפי מה שכתבנו, טעם הדבר, שהמלמד אינו אלא שליח השוכר, ונמצא שהשוכר מלמדו מדין שלוחו של אדם כמותו³¹.

30 הערת העורך: ע"י שו"ת איגרות משה, יו"ד, סימן רכ"ג ד"ה ומה שפלפל, שמסתפק בשוכר שליח לבקר חולה.

31 הערת העורך: ע"י שו"ת איגרות משה, יו"ד ח"ג, סימן מט.

אלא שצריך לי עיון מתשובת הרשב"א, שהביא הרמ"א ריש הלכות מילה, שאם האב עני כופין המוהל למול בחינם. וטעם הדבר, שכיון שהאב אינו יודע למול, ממילא החיוב על כל ישראל, וכופין למוהל למול בחינם. והשתא לפי דרכנו, למה כופין למוהל למול בחינם, שיטול שכר מהציבור, שהרי כולם חייבים. וכמו שאם האב עשיר אין כופין למוהל, כיון שיכול האב לעשות מצוותו ולמול על ידי שליח, על ידי שישלם שכרו, ואז המוהל פטור (כן ביאר הבית הלוי). וא"כ יטול המוהל שכר מהציבור. ואולי יש לחלק, בין דרך מקרה כהאי של הרשב"א לבין דיינים קבועין בעיר, וצ"ע.

טו) טעם שני נראה לומר, מדוע השוכר אנשים שיחזירו אבידה לבעלים קיים השוכר מצוות השבת אבידה לבעלים, לפי מה שכתב הנתיבות בסימן קפ"ח ס"ק א'. שהשוכר פועל, כל מה שהפועל עושה הרי זה כנעשה על ידי השוכר בגרמא. ולכן גם בשוכר פועל שאינו בר שליחות, כגוי וכקטן, מ"מ כיון שהפועל עושה מחמת שמשלמים לו, הרי זה כנעשה על ידי השוכר בגרמא. וכל מה שמועיל על ידי גרמא, מועיל על ידי פועל. לפי"ז נראה, שהשוכר פועל להחזיר אבידה לחבירו, קיים המצווה גם בשכר אדם שאינו בר שליחות, כמו קטן וגוי. כיון שעל ידי שכירתו הוחזרה אבידה לבעלים על ידי גרמא. ומסתבר, שהמחזיר אבידה על ידי גרמא קיים המצווה. ואין כאן המקום להאריך בזה. ואם כנים דברינו, נדחה מה שכתב כת"ר, שאינו מקיים מצוות השבת אבידה בשוכר פועל או שולח שליח.

טז) ומה שהביא כת"ר באות ב', שמוני המצוות הביאו את דברי הספרא, שלמד מקרא דלא תעמוד על דם רעך, שחייב אדם להעיד עדות לחבירו בענין ממון (עיין גם בשער משפט סימן כ"ח).

ואני לענ"ד מעולם נתקשתי בזה. הרי דברי הספרא לכאורה סותרים מה שאמרו בגמ' סנהדרין ע"ג, דלא תעמוד על דם רעך בא ללמד, שחייב גם למיטרח ולשכור מצילין. וא"כ אם הלאו דלא תעמוד מדבר גם בממון, יוצא שחייב להוציא ממון גם להצלת ממון, וזה אינו נכון, וכמו שכתב בנתיב החסד סק"ה שהביא כת"ר. וגם חוזרת קושית הגמ' למקומה, מה צריך לקרא דוהשבותו הרי זה נלמד מקרא דלא תעמוד. וגם, למה הגמ' לא תירצה, שבא לרבות שמצווה להעיד עדות. ועיין שער משפט, שמקרא דלא תעמוד נלמד, שחייב להעיד עדות לחבירו גם במקום שאינו חייב מצד מצוות אם לא יגיד ונשא עונו. וכגון באופן שלא תבע מהעדים שיעידו, שאינם עוברים בלאו דאם לא יגיד, או במקום שהאמין לעדים פסולים, שאינם עוברים בלא יגיד, וכמו שנתבאר ברע"א, סימן קע"ט, ועוברים בלאו זה.

ובקצה"ח סימן כ"ח כתב על זה, שעובר במצות השבת אבידה. ובשער

משפט רצה לומר בגלל קושיות אלו, שאינה אלא אסמכתא, והפסוק לא בא אלא לענין הצלת נפשות, ולא נשאר כן במסקנה.

(ז) ונראה ליישב על פי דברי הגמ', סנהדרין ע"ג א', דתניא:

"מניין לרואה בחבירו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטים באים עליו שחייב להצילו, תלמוד לומר, לא תעמוד על דם רעך. והא מהכא נפקא, מהתם נפקא, אבידת גופו מניין, תלמוד לומר, והשבות לו. אי מהתם הוה אמינא ה"מ בנפשיה, אבל מיטרח ואגורי אימא לא קמ"ל".

ונראה לומר, שהגמ' לא באה להקשות על התורה למה כתבה גם והשבותו לו וגם לא תעמוד על דם רעך, שזו אינה קושיה. כי יש לומר, שעוברים לאו נוסף על העשה של והשבותו לו. ובהשבת אבידה גופא יש לאו דלא תוכל להתעלם, ויש עשה של השב תשיכם, ואין מקשים למה יש גם לאו וגם עשה. וכמה מצוות שיש בהם לאו ועשה. רק קושיה הגמ' על הברייתא שאמרה, מניין שחייב להצילו, והביאה פסוק דלא תעמוד על דם רעך. ואילו ברייתא שניה אמרה אבידת גופו מניין תלמוד לומר והשבותו לו. וקשה, למה ברייתא זו הביאה פסוק זה וברייתא שניה הביאה פסוק אחר. וזה מה שהיה קשה לגמ'. ועל זה מתרצת הגמ' שלכן הביאה הברייתא הלימוד מלא תעמוד על דם רעך, שמדובר בסכנת נפשות, שטובע בנהר או חיה גוררתו או שלסטים באין עליו. שכל אלו יש בהם פקוח נפש. וכמו שאמרו, סנהדרין ע"א א', בן סורר ומורה נידון על שם סופו, שסופו ללסטם הבריות, הרי שלסטים הורג נפשות. שאם רק לוקח ממון אינו חייב מיתה³². ולכן, מכיון שמדובר בהצלה מסכנת נפשות, לכן למדו מפסוק לא תעמוד, לומר שחייב גם למטרח ואגורי להצילו. אבל הברייתא שמדברת בהשבת גופו, אינה מדברת מסכנת נפשות אלא בתועה בדרך. ולכן לא הביאה הפסוק דלא תעמוד, רק של והשבותו. אבל האמת ש"לא תעמוד על דם רעך" מדבר גם מהצלה של ממון, כמו להעיד לחבירו שחייבין לו ממון. ומ"מ יש הפרש, שלהעיד עדות אינו חייב להוציא ממון, וגם זקן ואינו לפ"כ פטור, ואינו חייב למטרח ואגורי. ואילו להציל חבירו חייב גם למטרח ואגורי, וכמו שכתב בנתיב החסד שם. ואין להקשות, איך יתכן שאותו פסוק מדבר בשני אופנים. משום שיש לומר,

32 לכאורה טעם הדבר, שאין אדם מעמיד עצמו על ממון, ועומד כנגדו, והלסטים הורגו. ואם כי דעת הראב"ד פ"ט מגניבה, שהבא במחתרת ביום אינו נהרג, רק בלילה. וזה פירוש, "אם זרחה השמש עליו דמים לו". נראה שעד כאן לא אמר הראב"ד אלא בגנב, אבל בלסטים הורג נפשות גם ביום. ולפי"ז מותר להרוג לסטים גם ביום, וכן נראה ללמוד ממשנה סוטה מה ב' וברש"י שם ד"ה לא בא עיי"ש.

שהפסוק כולל גם הצלת ממון וגם הצלת נפשות. אלא שבהצלת ממון יש מיעוט כששלו מרובה, ובזקן ואינו לפ"כ, לכן פטור גם מלאו זה, אבל לענין הצלת נפשות שלא נתמעט, ממילא חייב.

יח) ומכל זה מוכח, שהצלת חבירו במקום שאין סכנה, אינו חייב להוציא ממון, כיון שנלמד מהשבותו לו. ואין להקשות, למה לנו הפסוק של לא תעמוד על דם רעך, נלמד מלאו דלא תוכל להתעלם, וממילא במקום שצריך להציל חבירו, צריך גם למיטרח ואגורי. דיש לתרץ לפי שיטת הרמב"ן, קידושין דף ל"ד, שלא דלא תוכל להתעלם אינו כשאר לאוים, רק בא לומר, שבמקום שיש חיוב מצוות השבה מכת העשה, אם אינו מחזיר ואינו מקיים העשה, עובר גם בלאו. ולכן כיון שמכת העשה אינו חייב למיטרח ואגורי, ממילא אינו עובר גם בלאו. אבל לאו דלא תעמוד על דם רעך, הוא לאו שאינו קשור בעשה.

וגם לשיטת התוס' קידושין שם, שלא דלא תוכל להתעלם הוא לאו העומד בפני עצמו, ואינו בא להחמיר על העשה, מ"מ צריך גם ללאו דלא תעמוד על דם רעך, ללמד שצריך למיטרח ואגורי. שאילו מכת הלאו דלא תוכל להתעלם, כיון שעיקרו בא להשיב אבידה, ואף שכלול בו גם השבת גופו, מ"מ גם השבת גופו הוא מדין בין אדם לחבירו שאינו חייב בממונו אלא בגופו. ואילו לא תעמוד על דם רעך, אף שכולל שני ענינים (להציל חבירו ממות וגם להציל ממנו) מ"מ החלק שבא להציל גופו, אינו מצווה שבין אדם לחבירו, אלא מצווה לשמים. וכמו שכתבנו, שגם להציל עצמו נכלל בלאו הזה. ולכן חייב להוציא ממון, ולמיטרח ואגורי.

עוד יש לתרץ, לפי מה שכתב כת"ר, שמלא תעמוד על דם רעך, לשון זה מורה שחייב למיטרח ואגורי. שלא תעמוד מורה לעשות כל שצריך, ולכן חייב בכל מה שיכול. ואף שכולל הצלת ממון, ושם פטור למיטרח ואגורי, ע"כ שמיעטה תורה מקרא זקן ואינו לפ"כ ושלו מרובה. ולכן מתחלק הלאו, שלענין הצלת נפשות חייב, והצלת ממון פטור. משא"כ לא תוכל להתעלם, שאין בו הכרח לעשות כל טעדיק, ממילא כיון שהלאו כולל גם הצלת ממון, מוכח שהלאו לא חייבו יותר, וגם להציל נפשות אינו חייב יותר.

יט) ואין להקשות, למה לא הביא הספרא, שחייב להעיד עדות לחבירו מדין השבת אבידה שיש בו עשה ולא תעשה. ולמה הביא מלאו דלא תעמוד על דם רעך. שהנה כתב הב"ח חו"מ סימן רנ"ט ס"א ד"ה הרואה וז"ל:

"הרואה את האבידה חייב ליטפל בה נראה וכו' אפילו רואה אותה מרחוק חייב ליטפל אחריה. ובגמ' ב"מ ל"ג נתנו שיעור רס"ו אמה, ראייה שיש בה פגיעה, ויליף לה ממי תפגע דכתב לגבי אבידה, ומכי תראה דלגבי פריקה, אלמא חד דינא אית להו וכו'. לפיכך כתב

רבינו סתם, הרואה את האבידה חייב ליטפל בה, וסמך על מה שכתב שיעור רס"ו אמה לגבי פריקה, לקמן סימן רע"ב. וצ"ע למה לא כתבה רבינו גבי השבת אבידה. גם הרמב"ם לא כתבה אלא לגבי פריקה, בפיי"ג מרוצח, עכ"ל.

ולפיי"ז יש לעיין אם חייב להעיד עדות לתועלת חבירו מדין השבת אבידה, אם צריך לילך לב"ד שרחוק ממנו שיעור רס"ו אמות. ואם כי אפשר ששיעור זה נאמר כשהאבידה רחוקה ממנו, אבל אם ראה האבידה קרובה, אלא שהבעלים רחוקים זה ודאי חייב להחזיר גם יותר משיעור רס"ו. וא"כ יתכן שביודע עדות, נחשב כאילו כבר ראה האבידה. ומה שמעיד זהו החזרת האבידה. אכן אין הכרח לומר כן. ואפשר שבשעה שצריך להעיד אז הוא כראיית האבידה. עכ"פ אם נאמר שפטור, מובן למה צריך הספרא להביא קרא דלא תעמוד לחייב להעיד עדות, שמדין השבת אבידה היה פטור.

ואין להקשות, א"כ כל אבידה שהיא רחוקה ממנו שיעור רס"ו אמה יתחייב מדין לא תעמוד על דם רעך, אין זו קושיה. לפי מה שביאר המלבי"ם, ויקרא י"ט מ"א, שהספרא למד שלא תעמוד על דם רעך בא ללמד על חיוב הגדת עדות, ממה שסמכה התורה לא תעמוד ללאו דלא תלך רכיל. לומר, שהגם שאסור להיות הולך רכיל ולגלות סוד, אבל צריך אתה לגלות ולהעיד לטובת חבירך ע"כ. ולפי זה יש כאן חיוב מיוחד להעיד עדות, ואין זה דומה לשאר השבת אבידה.

עוד יש לומר, שהחידוש של לא תעמוד על דם רעך, לשון לא תעמוד בא לומר, שבכל אופן יציל ממון חברו. שאילו מדין השבת אבידה לא היה חייב אם רק אם ממון חבירו נמצא במצב אבוד ברה"ר, אבל יתכן שאין חיוב להוציא ממון שמחזיר אדם אחר. ודבר זה נלמד מלא תעמוד שחייב אדם להוציא ממון של ראובן הנמצא ביד שמעון, ומכאן נלמד לכל מקרה שממון ראובן ביד שמעון, שחייב להשתדל להוציא ולהחזיר ליד בעלים.

(כ) ועתה אבא למה שכתב כת"ר באות א' ד"ה ועוד וז"ל:

"ועוד נראה, שחיוב הוצאת ממון להצלת חבירו כבר נאמר במצווה אחרת, בוחי אחיך עמך. ומההוא קרא הוא דמחייב לתת קיתון של מים לחבירו, בב"מ דף ס"ב וכו'. והוא בכלל מצוות הצדקה לדעת הרמב"ם במצוה קצה. אמנם דעת הרמב"ן במצוות והחזקת וכו' וחי עמך צריך ביאור רחב. שכתב בסה"מ בהוספה למ' עשה מצווה טז, שאינה בכלל מצוות הצדקה, ושענינה כל אופני הצלה, עיי"ש ובפירושו על התורה. וצ"ע הלא בגמ' אמרו שנפ"ל מוהשבותו ומלא תעמוד וכו', ועכ"פ נראה לענ"ד גם להרמב"ן הוצאות ממון לצורך הצלה נלמדת מוחי עמך."

לענ"ד ראיתי להעיר כמה הערות על דברים אלו. א' מה שכתב שמקרא זה נלמד שמחוייב ליתן קתון של מים לחבירו, ושכך מבואר בב"מ ס"ב במחלוקת ר"י ור"א. שדעת ר"א שרבית קצוצה יוצאת בדיינים, ונלמד מחי אחיך עמך, אהדר ליה כי היכי דניחי. ור"י סובר, שרבית קצוצה אינה יוצאת בדיינים. והקשו על ר"י, מה דורש מהאי קרא שדריש ר"א, ומתרצת הגמ', מבעי ליה לכדתניא: לשנים שהיו מהלכים בדרך וביד אחד מהם וכו' דרש בן פטורא מוטב שישתו שניהם ואל יראה אחד מהם מיתתו של חבירו, עד שבא ר"ע ודרש וחי אחיך עמך, חייך קודמים לחיי חברך. וניכר מדברי כת"ר, שמפרש את דרשת בן פטורא, שצריך למסור המים לחבירו, שלמד כן מקרא דוחי אחיך עמך. ולענ"ד אין לזה מקור לפרש כן, וכוונת הגמ' שר"י דריש מוחי אחיך עמך לכדתניא, הכוונה לדרשה של ר"ע, שלמד מקרא זה שחייך קודמים. אבל החיוב עצמו ליתן לחבירו במקום שאין סכנה לנותן, ולבן פטורא גם בשיש סכנה לנותן, נלמד מלא תעמוד על דם רעך. תדע, שבשיטה מקובצת הביא מתלמידי ר"פ שהקשה וז"ל:

"וא"ת ור"א שסובר שרבית יוצאת בדיינים מנא ליה הכי דרשא של ר"ע. וי"ל דנפקא ליה מדכתיב עמך וכו', עיי"ש.

הרי שהקשה רק מר"ע שמהיכן נדע שחייך קודמים, אבל לא הקשו גם מבן פטורא, שמהיכן נלמד שחייב ליתן קיתון של מים לחבירו. ומה שהביא מהרמב"ם מ' קצה, שכתב, שוהחזקת בו בכלל מצוות הצדקה, זה נכון, אבל לא נתבאר ברמב"ם שהכוונה ליתן לחבירו קתון של מים, אלא ליתן צדקה ולחזק החלשים, ואין מדובר כאן על הצלה. ומה שדרש ר"ע אינו אלא שדריש "עמך", וכמו שהבאתי משיטה מקובצת.

וכן צריך לומר, שאף שהרמב"ם פוסק כר"א בפ"ד ממלוה ולוה, שרבית קצוצה יוצאת בדיינים, וא"כ צריך "וחי אחיך" ללמד שמחזיר רבית, ואיך למד מכאן לצדקה. צריך לומר, שעיקר הקרא בא לצדקה, רק שיש כאן לימוד נוסף שהתורה כתבה אל תקח מאתו נשך וכו' וחי עמך, הסמיכות באה ללמד שחייב להחזיר. [אכן פשטיה דקרא, הכוונה שלא יקח ממנו נשך אלא וחי אחיך עמך, היינו, תלונו בלא רבית. שלא תאמר, שלא אסרה תורה אלא להלוות ברבית, אבל אין מצוה להלוות בלא ברבית. קמ"ל שמצווה להלוות בלא רבית. ומה שצריך קרא מיוחד והחזקת בו וחי אחיך עמך ולא נלמד מצדקה, אפשר שבא ללמד שחייב להחזיק בו לפני שיעני, וכמו שפירש רש"י בחומש שם פסוק ל"ה. וזה נראה לומר גם במה שכתב הרמב"ם במצוה קצ"ה, "ליתן צדקה ולחזק החלשים ולהרחיב אליהם", הכוונה לחזק החלש שלא יעני.

(כא) אכן מה שהביא כת"ר מהרמב"ן, שלמד מקרא דוחי אחיך עמך לענין

הצלה מסכנה. וכן ללמד שמצוות הצלה היא גם בעשה וגם בלאו, וכבר כתבתי באות יח שאין להתפלא למה צריך גם לאו וגם עשה במצוות. ועוד, אם נאמר שעל לאו חייב אדם להוציא כל ממון, גם בלאו שהוא בשב ואל תעשה, א"כ בזה שיש גם לאו נתחדש שחייב להוציא כל ממון. גם נ"מ בזה שיש גם לאו, לענין עוסק במצוה שפטור ממצווה אחרת, אבל לא הותר לו לעבור על לאו. והארכתי בזה במאמר, בספר הלכה ורפואה ח"ב. וגם בעשה יש נ"מ, שאילו היה רק לאו היה עשה דוחה לא תעשה לכן צריך גם עשה.

והנה במחלוקת זו שיש כאן בין הרמב"ם להרמב"ן, מצינו שנחלקו המפרשים בהא שאמרו בכתובות דף ט"ו ב', וביומא פ"ה, במצא תינוק מושלך, אם רוב כותים כותי. ואמר שמואל, לענין פקוח נפש אינו כן. ומקשה הגמ', אם רוב כותים כותי, למאי הלכתא (וברש"י שם "למה הלכתא הוי כותי אליבא דשמואל, כיון דאמר מפקחין עליו כ"ש דמצווה להחיותו"). וכתבו התוס' בכתובות ד"ה אם וז"ל:

"לא מצי למימר שרוב כותים כותי לענין שלא להחיותו, דמאי אריא רוב עכו"ם, אפילו מחצה על מחצה נמי אין להחיותו, דדוקא ברוב ישראל קאמר רב דהוי ישראל להחיותו", עכ"ל.

ובע"כ צריך לומר, שדעת רש"י, שלהחיותו היינו מצות הצלה מסכנה, וכדעת הרמב"ן. ולכן גם ברוב כותים, למ"ד שאין הולכין בפקוח נפש אחר הרוב, ומחללין שבת גם ברוב כותים, כ"ש שמחייין ברוב כותים. ודעת התוס', שלהחיותו היינו מצוות צדקה, ולכן רק ברוב ישראל מחייין, אבל לא במחצה ישראל. שנראה הטעם בזה, שמספק אין אדם חייב ליתן צדקה, שדנים בזה דין ספק ממון לקולא. וכיון שהעני ספק ישראל פטורים (ועיין ר"ן ריש נדרים ובנתיבות כללי תפיסה).

והרמב"ם פרק ט"ו מאס"ב הכ"ו, והשו"ע אה"ע בסימן ד' סל"ד, פסקו, שבמחצה ישראל מפקחין הגל ומצווין להחיותו. ובב"ש שם סקנ"ח, כתב שדעת הרמב"ם כדעת רש"י, שלהחיותו ופקוח נפש דינם שווה. והנה מדברי הב"ש נראה כדעת כת"ר, שדעת הרמב"ם שלהחיותו כולל גם הצלה מסכנה וגם צדקה. ומה שחייב במחצה ישראל כוונתו לענין הצלה. אכן זה דוחק שנקט להחיותו ולא לכל דיניו. ויותר נראה, שהרמב"ם לומד, שלהחיותו היינו רק צדקה, ולא הצלה, רק שחולק על סברת התוס', שסובר שפטור אדם מצדקה כשיש ספק אם העני ישראל. ודעת הרמב"ם אינו כן, אלא חייב מספק. וטעם הדבר אפשר לומר, שסובר שצדקה איסור הוא ולא ממון, ולכן חייב גם בספק. וכדעת הרשב"א שהביא הר"ן נדרים דף ז'. או אפילו סובר כהר"ן, שבכל ספק ממון עניים הולכין לקולא, מ"מ כשהספק אינו אם ממון זה הוא צדקה, אלא אם עני זה הוא ישראל, בזה הולכין לחומרא, שאין כאן מוחזק.

שהרי הספק הוא במקבל אבל הנותן בודאי חייב במצוות צדקה, ואם לא יתן לזה יתן לאחר.

ויתכן שגם הב"ש שכתב שדעת הרמב"ם כרש"י, לא בא לומר שטעמם שוה, אלא שלהלכה דעת הרמב"ם ורש"י שוה, שלהחיותו דינו כפקות נפש, אבל מטעמים חלוקים. וכמו שביארנו שהרמב"ם פוסק שהולכים בנפשות אחר הרוב, וגם סובר שספק צדקה לחומרא. ואילו לרש"י אין הולכים בנפשות אחר הרוב, ולהחיותו היינו הצלת נפשות, ושוה לפיקוח נפש.

ויש לעיין לדעת הרמב"ן, האם יש מצווה ליתן צדקה לגר תושב. שמהפסוק גר ותושב וחי עמך אין ראיה, שמדבר על הצלה, ואין נראה שחייב. ויש ללומדו מהפסוק, לגר אשר בשעריך תתנה ואכלה, הרי שיש מצווה ליתן נבלה לגר.

(כב) ומה שכתב כת"ר באות ב' ד"ה אכן, לדחות הראיה מגמ' ב"ק פ"א ב', שאמרו שם, שמן התורה מותר להוציא התועה בין הכרמים רק בעומד בין המצרים, ומתקנת יהושע בן נון שמותר גם כשצריך לקלקל הכרם. ומוכח משם, שרק במקום סכנה צריך להוציא ממון על הצלתו של חברו ולא בתועה שאין בו סכנה. ועל זה כתב כת"ר, שרק בפניו חייב להציל, ולא כשאינו בפניו. ועוד, שתקנת יהושע באה להתיר לקלקל הכרם, ואינו צריך לשלם.

ולענ"ד אין בזה כדי דחיה. א' שזה מתורץ לדעת הראב"ד, אבל הרא"ש שאינו סובר חילוק בין ישנו למציל שם לאינו שם, שהרי הוכיח מנרדף ששבר כלים שחייב לשלם, שכל מציל חברו צריכים לשלם לו. ואם יש חילוק בין ישנו שם ובין אינו שם, אין ראיה מנרדף ששבר כלים שחייב לשלם. וא"כ לדעת הרא"ש, אין כאן דחיה (וזולת אם נאמר שהרא"ש מסכים לחילוק זה לגבי מצוות צדקה, ואילו לגבי חיוב הצלת חברו מסכנה אינו מחלק. ועיין ר"ן כתובות דף י"ח א' בדפי הר"ן, מה שנראה ממנו לענין צדקה שלא בפניו). גם דחיה ב' שדחה, שתקנת יהושע באה לפטור מתשלומים. גם אם נסכים שהדבר אמת, עדיין קשה, שאם לזה צריך תקנת יב"נ, היה לגמ' לומר, שמן התורה צריך לשלם, ומתקנת יב"נ פטור. ולמה אוקמי הגמ', שקאי בין המצרים, דהיינו שאין כאן הפסד כלל.

אכן עיקר הדבר שכתב כת"ר, שמתקנת יב"נ פטור מלשלם, לענ"ד אינו נראה כן. שהרי לגבי לקצוץ שוכו מפורש, שלר"י בנו של ר"י בן ברוקה, שסובר שתקנת יהושע בן נון שקוצץ ונותן דמים, וכן שזה שופך יינו ומציל דבשו של חברו שנוטל דמי יינו, רואים שלא נפטר מכח תקנת יב"נ, רק שמותר להציל. ואם כי יש לחלק, שבמציל ממון חברו תועה בין הכרמים, צריך לשלם גם אחר התנאי של יב"נ. ואין קיום לדברי כת"ר, רק אם נאמר שלרא"ש החולק על הראב"ד. חולק גם בזה. וסובר שמצד התקנה פטור. וא"כ

דחיה השניה קיימת. ואילו להראב"ד דחיה ראשונה קיימת. אכן לפי"ז צריך לומר, שנרדף ששבר כלים פטור מלשלם לדעת ר"י בנו של ר"י בן ברוקה. וקשה לדעת הפוסקים בסימן רס"ד ס"ה, איך פסקו שנרדף ששבר כלים חייב. אכן להלן באות ז' הביא כת"ר מחלוקת הרשב"א והראב"ד, ולדעת הרשב"א על כרחך צריך לומר, שיש חילוק בתקנת יב"נ בין הצלת ממון, שאז חייב לשלם, ובין להציל נפשו שפטור. ומה שנרדף ששבר כלים חייב, צריך לומר, שסובר דלא כר"י בנו של ר"י ב"ב, אבל לר"י בנו של ר"י בן ברוקה פטור, וצ"ע.

(ג) עוד כתב כת"ר באות ג' בד"ה אף, שלא אסרה תורה ליטול שכר על מצווה, רק שאין חיוב על הבעלים עבור השבת אבידה, כיון שמצווה להשיב בחינם, נמצא שלא חסר, והבעלים שנהנו פטורים, שזה נהנה וזה לא חסר פטור.

אף שדבריו דברי חכמה, מ"מ לא נראה לענ"ד. חדא, שזה נהנה וזה לא חסר אבעיא בגמ', ואם כדברי כת"ר, היה לגמ' לפשוט מהדין שאסור לבקש שכר עבור אבידה. ב' הרי מבואר בסוגיא ב"ק, והתוס' שם, שהפטור של זה נהנה וזה לא חסר אינו כשהבעלים מוחים בידו מלהכנס ולדור בבית, שאז חייב הנהנה לשלם. וא"כ כשהמשיב מבקש שכר, הרי מחה בנהנה שלא יהנה בלא תשלום. ואם נאמר שכיון שצריך להשיב בחינם אסור לו למחות, וגם כשהבעלים יאמרו שאינם רוצים לשלם יתחייב בהשבה, ולכן פטור גם במחה (ואינו דומה לבעל הבית המוחה בחבירו שלא ידור בביתו שיש בכוחו למחות), א"כ יש לדחות גם תירוצו של כת"ר, שמה שכתב שבמקום שמותר לו ליטול שכר בטלה כבר נחשב "חסר", וממילא צריך בעל האבידה לשלם לו מדין זה נהנה וזה חסר, כי יש לומר שאסור לו לבקש שכר הנאה, כיון שהמצוה להחזיר בחינם.

ובעיקר דברי כת"ר, "שאינן איסור ליטול שכר, אלא שהמצוה לקיים המצוה בחינם", לא הבנתי. שהרי אם יש מצווה לקיים בחינם, ממילא כשאינו מקיים בחינם עובר עבירה, שלא קיים המצווה כדין. וכש"כ שלא הבנתי מה שנתקשה כת"ר באות ג' ד"ה והנה, שכתב, שלא מצינו איסור מוחלט ליטול שכר. והנה באות י"א כתב כת"ר ליישב מה שנתקשיתי, בנוטל שכר לדון, וכן רופא שנטל שכר לרפא למה אינם צריכים להחזיר מדין כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני. ותירץ כת"ר לפי סברתו, שאין איסור ליטול שכר על מצוה, ורק חייב לקיים המצווה בחינם.

והנה, אם כוונת דבריו, ש"כל מילתא דאמר רחמנא ל"ת אי עביד לא מהני" נאמר רק במקום שיש איסור לאו, ולא במקום שיש איסור עשה, דבר זה נסתר מגמ' תמורה, ששם הוכיחו דלא מהני, מתורם מין על אינו מינו,

שלא חלה התרומה. והרי לתרום ממין על שאינו מינו לא נאסר בלאו אלא בעשה, "מכל חלבו" – תן חלב לזה וחלב לזה. וכן, המקדיש תמימין לבדק הבית, שאינו אסור אלא בעשה, וכמבואר ברש"י תמורה ו' א' ד"ה נדבה. ומ"מ דנו בהם שאי עביד לא מהני. אכן אפשר שכוונת כת"ר היא, שרק במקום שאסרה תורה בין באיסור עשה ובין באיסור לאו שם נאמר הכלל דאי עביד לא מהני. אבל במקום שרק מבטל עשה, שם לא נאמר הכלל אי עביד לא מהני. ולכן הנוטל שכר לקיים מצווה, אינו עובר איסור, אלא שהחסיר מצוה, שקיום המצווה הוא לקיימה בחינם, וכל שלא קיימה בחינם לא קיים המצווה. בזה נראה לענ"ד שהיא סברא נכונה, שבוזה לא נאמר הכלל אי עביד לא מהני.

אמנם לענ"ד נראה להביא ראיה שיש בזה גם איסור. שאם נאמר שאין איסור ליטול שכר עבור המצווה, רק שבאם נטל לא קיים המצווה, א"כ כשדן חבירו בשכר או שהחזיר אבידה וקיבל שכר וכדומה, יש לומר שלא יעבור כלל שום איסור, גם לא איסור ביטול מצווה. שהרי זה הנוטל שכר לדון, כאילו לא בא דין לפניו. שכל שדנם, אף שלא קיים מצווה, מ"מ גם לא ביטל המצווה, שכבר אין ריב בין האנשים, וכל שאין ריב אין מצווה לדון. והרי זה כמכניס פירותיו דרך גגין שאף שלא קיים מצוות הרמת תרומה, מ"מ לא ביטל המצווה. וסברה זו למדתי מהבית הלוי בדרשה א' שכתב, שהנותן צדקה לעני ואינו מכווין לשם מצוה, שלא ביטל המצווה. גם באם נאמר שלא קיים המצווה בלי כוונה, מ"מ כיון שנתן צדקה שוב אין כאן עני המבקש צדקה, ונמצא שלא ביטל המצווה, ואינו אלא כלובש סדין וסרבלא שפטורים מציצית שלא נענש אלא בעידנא דריתחא. וא"כ קשה, למה קנסו חכמים את הנוטל שכר לדון ולהעיד ולהזות מי חטאת, אם לא עבר עבירה כלל. אלא ע"כ שעובר איסור עשה במה שנוטל שכר לקיים מצווה.

כד) עוד כתב כת"ר באות ד', להשיג על סברת ר"ח. שר"ח מסביר, שמצד הסברא למד בן פטורא שחייב בעל הקיתון ליתן חציו לחבירו. וכת"ר השיג על זה, שהסברא אומרת שאינו חייב. דמאי חזית דדמי דחברך סומק טפי. לכן פירש כת"ר, שבן פטורא למד בן מקרא דחי אחיך עמך, וגזה"כ הוא שבמקום סכנת נפשות הרי ממונו כהפקר. ודימה הדבר לחיוב מזונות שחייב בעל לאשתו, כך חייב אדם להציל חבירו בממונו.

לענ"ד לא כן הוא. שהן אמת שהביאור בסברת מאי חזית שכתב כת"ר, כך דעת התוס' כתובות דף ג', ובפסחים דף כ"ה ב' ד"ה אף, שכתבו שם, שבאומרים לו הנח שיפילו אותך על תינוק ויהרג, ואם לא נהרג אותך, פטור מליהרג. שאומרים, מאי חזית דדמי של חברך סמיק טפי. אכן זה גופא בא ר"ח להוכיח דלא כהתוס', ממה שסובר בן פטורא שחייב להציל חבירו, גם

בזמן שימות הוא. ובע"כ צריך ביאור אחר בסברת מה חזית. ונראה שכך היא הסברה, כפי שפירש רש"י פסחים דף כ"ה ב':

"מאי חזית דדמא דידך סומק כלומר כלום באתה לישאל על כך אלא מפני שאתה יודע שאין מצווה עומדת בפני פקוח נפש, וסבור אתה שאף זו תידחה מפני פקוח נפש, אין זו דומה לשאר עבירות, דמ"מ יש כאן אבוד נפש, והתורה לא התירה לדחות את המצווה אלא מפני חיבת נפשו של ישראל, וכאן עבירה נעשית ונפש אבודה, מי יאמר שנפשך חביבה לפני המקום יותר משל זה, דילמא של זה חביבה טפי, ונמצאת עבירה נעשית ונפש אבודה", עכ"ל.

ולפי זה, כל עבירה אף בשב ואל תעשה, שיש בה איבוד נפש גם אם יעבור עליה, חייב למסור נפשו ויהרג ולא יעבור. ולכן סובר בן פטורא שחייב למסור נפשו על הצלת חבירו. זו סברת ר"ח הלוי. ובא ר"ע ולימד שחייך קודמים. ועיין מה שכתבתי למעלה אות כ', אולם יש להעיר מלשון הגמ' "דרש בן פטורא". מלשון זה נראה שדרש דרשה ולא למד מסברא. אכן מזה שלא הזכיר הפסוק שדרש ממנו נראה, שלא דרש כן מקרא. ומה שהביא כת"ר מהמהר"ם שיף ב"מ ס"ב, בתירוץ הראשון, לענ"ד לא אמר המהר"ם שיף שכן פטורא למד ודרש מקרא. רק שמסביר שלא יקשה מהפסוק וחי אחיך עמך על בן פטורא, שהרי ר"ע דריש מזה חייך קודמים.

כה) מה שנסתפק כת"ר, באיש ואשה שהלכו בדרך ויש לו קתון אחד של מים אם צריך ליתן גם לאשתו, שאפשר שגם ר"ע מודה באשה שישתו שניהם שחייב במזונותיה. לענ"ד יש לחקור כן גם בלוה ומלוה שהולכין במדבר, וביד הלוה קתון של מים. והנה אשה חלוקה ממלוה בדבר אחד לחומרא, ובדבר אחד לקולא. החומרא שבלוה יש דין שמסדרין ומשאיירים לו מזון ל' יום, וכמו שנפסק בחו"מ סימן צ"ו סכ"ג. ובאשה אין מסדרין לבעל ואפילו יש לו רק סעודה אחת אוכלת עמו, וכמו שנפסק באהע"ז סימן ע'. והקולא, מה שכתב הסמ"ע בסימן צ"ו סקנ"ז, שמן התורה אין הבעל חייב במזונות אשתו אלא כשיש לו, ואז תאכל היא עמו, ותהא כגופו. אבל אם אין לו, אינו חייב להשתדל לה מזונות, אלא מדרבנן. ומעתה בלוה שיש לו קיתון של מים אינו חייב ליתן למלוה, מדין מסדרין, שהרי משיירין לו מזון ל' יום ק"ו קיתון של מים. ויותר נראה שגם למ"ד אין מסדרין בבעל חוב מ"מ אין הלוה חייב ליתן קיתון של מים למלוה. וטעם הדבר, כיון שגוף הקיתון של הלוה, רק שחייב לשלם מדין פריעת בע"ח מצווה, ובמקום סכנה מותר לו לעבור על המצווה, וכמו שעובר על לאו דלא תעמוד. וגם אם צריך לשלם מטעם שיעבוד (למ"ד שיעבודא דאורייתא) ובדבר שנשתעבד כמו קרקע או ששיעבד מטלטלים במפורש, מ"מ כיון שגוף המים הם של הלוה, מותר לו להזיק

שיעבודו של המלוה ולשתות המים. שפיקוח נפש מתיר זאת. ואין זה דומה לשותפים במים, ששם שותים שניהם. שכלפי כל חלק אנו פוסקים חייך קודמים. וזה רק בדבר שניתן לחלוקה, שכל אחד ישתה חלקו במים, אבל בשיעבוד שלא ניתן לחלוקה בין הלוח למלוה, שם מסתבר שמי שהוא עיקר הבעלים, עליו נאמר חייך קודמים. ואף שגוזל בזה למלוה, מ"מ משום פקוח נפש הותר לו איסור זה. ומזה נלמד אף לדין דקיי"ל שמסדרין לבעל חוב, מ"מ אם הולכין במדבר הלוח והמלוה, וצריכים למים ליותר מל' יום, שמדין מסדרין לא היינו משאירים ללוח (שאין מסדרין ליותר מל' יום), מ"מ במקום שאם יקחו ממנו המים ימות אחר ל' יום, אין צריך הלוח ליתן, משום שחייך קודמים. ועוד יש לדון, שהנה זה שאין מסדרין רק לל' יום אינו אלא לגבי מזונות, אבל לגבי שאר צרכי הלוח משאירים לו יותר, כמו שנפסק בחו"מ סימן צ"ז סכ"ג, ששכירות מסדרין ל"ב חודש. ומקורו ממשנה ערכין ע"ג ב'. ולא נתבאר שם טעמו של דבר, למה שונה דין מזונות מכסות. ונראה לענ"ד שזהו הטעם, שמזונות רגילים לקנות ולהכין לל' יום, ואילו כסות רגיל לקנות ל"ב חודש. עכ"פ יש לומר, שבנמצאים במדבר ואין שם מים, מסדרין ללוח לכל זמן היותו במדבר, וצ"ע בזה.

(כו) אכן לפי"ז יש לעיין במה שנפסק בשו"ע חו"מ סימן ק"א סי"א: "היו לו מטלטלים או קרקע ויש עליו חובות לעכו"ם, ואומר, הרי כל נכסי משועבדים לעכו"ם ואם יטלו אותם ישראל יבואו עכו"ם ויאסרו אותם בשביה, אין שומעים לו. אלא יגבה הישראל חובו, ואם יאסרו העכו"ם הרי כל ישראל מצווין לפדותו", עכ"ל. ובסמ"ע שם ס"ק ט"ו:

"ואומר כל נכסי משועבדים לעכו"ם, ואפילי יודעים הבי"ד שכדבריו כן מ"מ אין שומעים לו. וכדמסיק, שאם יאסרוהו עכו"ם כל ישראל מצווין לפדותו".

ולכאורה יש להוכיח מכאן, שחייב אדם לשלם חובו גם באם יסתכן על ידי כן, וגם שאין מסדרין ללוח גם בצריך למעות שלא יסתכן. אבל לא יתכן לומר כן, שהרי ברור שבמקום סכנה מותר לו לא לשלם חוב לחבירו, שהרי אצל המלוה אין סכנה כשלא ישלם לו. ובע"כ מה שאין שומעים ללוח הוא מטעם שכתב הסמ"ע, שכל ישראל מצווין לפדותו, וממילא לא יהיה בסכנה. אך עדיין לא ברור דין זה, שבמקום סכנה אסור לו לעבור עבירות, אם יהיו לו מצילים אחרי כן. ואפילו נאמר שאסור לו לעבור עבירה כשימצא מי שיפדהו מהשבי, מ"מ אין סברא שלא יהיה בזה דין מסדרין. שהרי בכך נבטל כל דין מסדרין, כיון שיכול ליטול מן הצדקה. ואם כי יש לחלק, מ"מ צ"ע. לכן נראה, שיש לחלק בין אם כבר נמצא בסכנה כגון, בהולכים במדבר